

de mos

Jaargang 22
April 2006

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

4

NIDI

inhoud

- 29 **Steeds minder asielzoekers in Europa**
- 32 **Media: bevolkingsgroei is eindig! Maar is er iets nieuws onder de zon?**
- 35 Demodata
- 36 **Kiezen voor werken of vrije tijd**
- 38 Demodata
- 39 Demodata
- 39 **Werken na 65 jaar**

Winkeliers in Wapenveld willen niet dat er meer bewoners van het
asielzoekerscentrum tegelijkertijd in hun zaak komen.
Foto: ANP Foto. Copyright Gerlinde schrijver - Broers & Vonk (2002)

Steeds minder asielzoekers in Europa

Daling in Nederland ten einde?

ROB VAN DER ERF

In de afgelopen vijf jaar is het aantal asielzoekers in Europa volgens de vluchtelingenorganisatie van de VN (UNHCR) bijna gehalveerd. Waren er in 2001 nog zo'n 450.000 aanvragen, in 2005 is dit aantal geslonken tot omstreeks 245.000. Niet alleen het aantal is sterk veranderd, maar ook de verdeling naar herkomst- en bestemmingsland. In Nederland bereikte het aantal asielaanvragen in 2004 een laagterecord: sinds 1988 was dit aantal niet zo laag geweest. Over de vraag in hoeverre het aantal aanvragen in de nabije toekomst nog verder zal dalen kan slechts worden gespeculeerd. Uitgaande van de huidige stand van zaken, zowel in nationaal als internationaal opzicht, lijkt een verdere daling voornamelijk niet waarschijnlijk.

Voor de landen van herkomst waarvandaan, gemeten over de hele periode 2000-2005, de meeste asielzoekers naar Europa kwamen, Irak, Servië en Montenegro, Turkije, Rusland en Afghanistan, is in figuur 1 de ontwikkeling per jaar geschetst. Samen maakten zij ongeveer eenderde van het totale aantal asielzoekers uit, hetgeen onderstreept dat de diversiteit naar herkomstlanden groot is. Binnen de restgroep zijn de Aziatische landen het sterkst vertegenwoordigd.

Alle in de figuur afgebeelde groepen laten een dalende trend zien. Het sterkst is de daling voor Afghaanse asielzoekers: van 50.000 in 2001 tot 7.000 in 2005. Voor Irakese asielzoekers was 2002 met 50.000 het topjaar waarna het aantal terugliep tot minder dan 10.000 in 2004. Voor de asielzoekers uit Servië en Montenegro en voor die uit Turkije is de daling minder fors: respectievelijk van 47.000 in 2000 naar 22.000 in 2005 en van 30.000 in 2001 tot 11.000 in 2005. Bij de Russische asielzoekers zette de daling later in. Hun aantal liep terug van 34.000 in 2003 tot 20.000 in 2005.

Mogelijke oorzaken van de sterke daling van het aantal asielzoekers in Europa zijn de veranderde politieke situatie in de herkomstlanden en het toegenomen restrictieve asielbeleid in Europa. Een indicatie van de verschillen in asielbeleid in de diverse Europese landen kan worden verkregen door het verloop van het aantal asielzoekers per opvangland te beschouwen.

Bestemmingslanden: groot contrast

Het aantal asielzoekers in de Europese Unie als geheel blijkt in de periode 2000-2005 met bijna de helft te zijn gedaald, maar deze daling deed zich voornamelijk

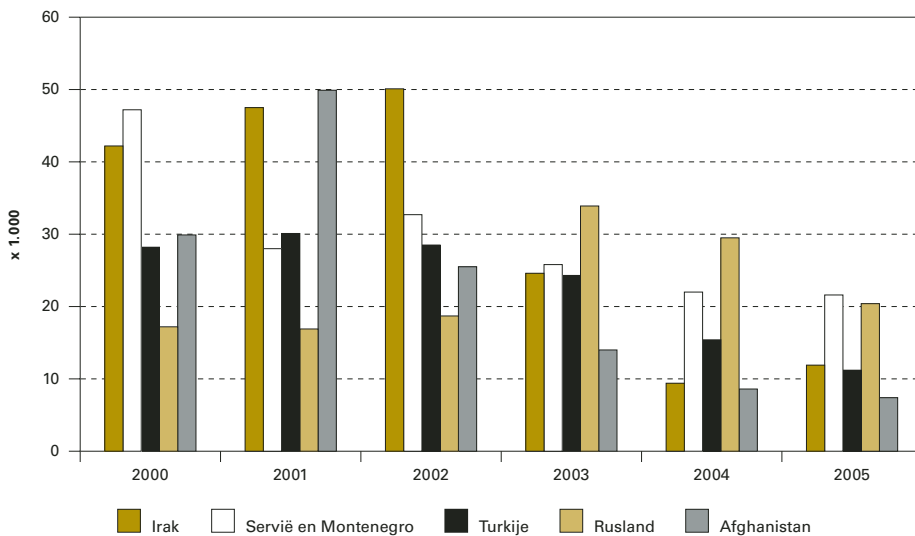
Een ama (alleenstaande minderjarige asielzoeker) wacht voor het Tweede Kamergebouw om een petitie te overhandigen.
Foto: ANP Foto/Koen Suyk (2003)

voor in de periode 2003-2005 (zie figuur 2). Het verschil tussen de lidstaten afzonderlijk is evenwel groot. In Duitsland en het Verenigd Koninkrijk was sprake van een nog sterkere daling, maar Oostenrijk en Frankrijk vertoonden in

2005 per saldo een groei vergeleken met 2000. Het contrast tussen deze landen en Nederland is groot. In Nederland daalde het aantal asielzoekers het meest in de jaren 2001 en 2002 en trad na 2004 een licht herstel op.

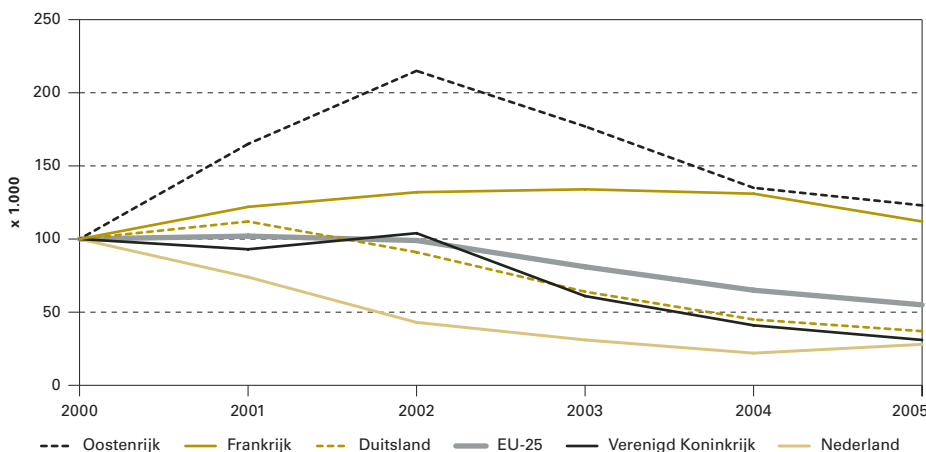
De toegenomen populariteit van landen als Oostenrijk en Frankrijk kan erop wijzen dat het asielbeleid zich in deze landen minder restrictief heeft ontwikkeld dan in landen als Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. In Nederland lijkt het erop dat de invoering van de nieuwe vreemdelingenwet, op 1 april 2001, heeft geleid tot een sterke daling van het aantal asielzoekers. In hoeverre deze nieuwe wet per land van herkomst een verschillend effect heeft gehad op het aantal asielzoekers wordt hierna gezien.

Figuur 1. Asielaanvragen in Europa naar belangrijkste herkomstlanden

Bron: UNHCR.

Figuur 2. Asielaanvragen in de EU-25 en enige EU-landen, 2000=100

Noot: de figuur laat de geïndexeerde ontwikkeling zien van het aantal asielzoekers in de Europese Unie met het jaar 2000 als basis. Tevens is het verloop voor de in 2005 vier belangrijkste bestemmingslanden weergegeven. Nederland, momenteel zevende na ook Zweden en België, is eveneens toegevoegd.

Bron: UNHCR.

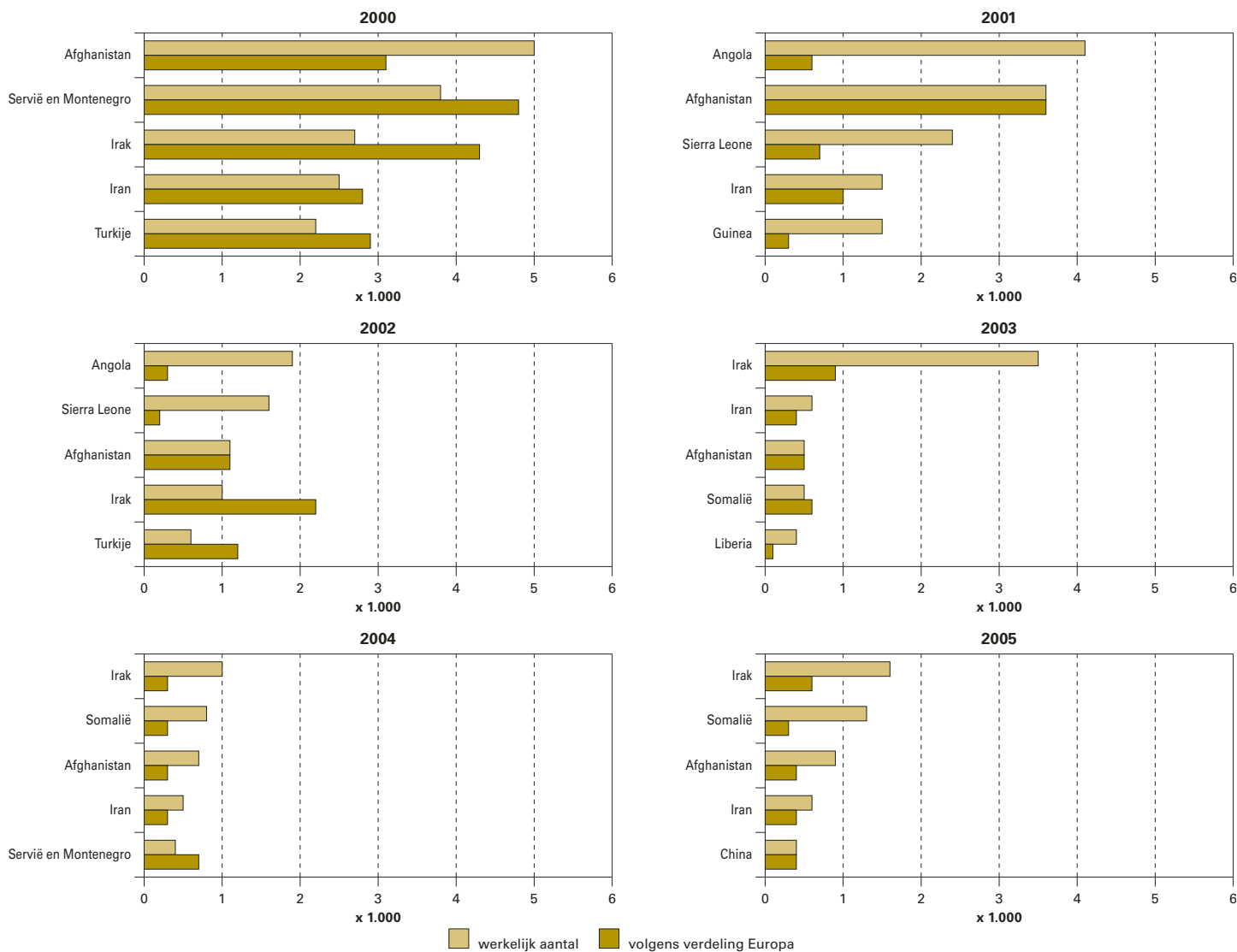
Nederland

In 2000 ontving Nederland 5.000 asielverzoeken van uit Afghanistan afkomstige personen. Dat was 11,5 procent van het totale aantal asielverzoeken in Nederland. Voor Europa als geheel maakten Afghaanse asielverzoeken in dat jaar 7,0 procent van het totale aantal verzoeken uit. In Nederland zou dat overeenkomen met 3.100 asielzoekers (figuur 3). In 2000 hebben in ons land dus meer Afghanen asiel aangevraagd dan op grond van de spreiding binnen Europa kon worden verwacht.

Voor de asielzoekers uit de overige vier in de figuur afgebeelde asiellanden geldt voor 2000 het omgekeerde: zij kwamen in relatief minder grote getale naar Nederland dan volgens het Europese gemiddelde kon worden verwacht.

In de jaren na 2000 valt behalve de sterke daling van de asielstromen ook de veranderende samenstelling op. In 2001 en 2002 kwamen in verhouding veel asielzoekers uit Angola en Sierra Leone, vaak alleenstaand en minderjarig, waarna in de periode 2003-2005 de betekenis van deze stromen weer sterk afnam. Voor een belangrijk deel werd de op- en neergang van het aantal asielzoekers uit deze asiellanden veroorzaakt door het beleid inzake alleenstaande minderjarige asielzoekers (ama's) in Nederland. Tot halverwege 2001 kregen relatief veel ama's een verblijfsvergunning en

Figuur 3. Top vijf herkomstlanden van asielzoekers in Nederland, 2000-2005

Noot: in figuur 3 wordt een overzicht gegeven van de qua aantal vijf belangrijkste asiellanden voor Nederland in elk van de jaren 2000 tot en met 2005. Om een indruk te krijgen van de mate waarin asielzoekers minder of meer dan gemiddeld voor Nederland hebben gekozen zijn tevens fictieve aantallen weergegeven die overeenkomen met het Europese gemiddelde.

Bron: UNHCR.

mochten afgewezen ama's officieel tot hun 18^e verjaardag in de asielopvang blijven. Naar aanleiding van de zogenaamde Ama-nota van 1 mei 2001 van de toenmalige staatssecretaris van Justitie Kalsbeek, alsook de invoering van de nieuwe Vreemdelingswet per 1 april 2001, liep het percentage erkende ama's sterk terug en werd het mogelijk om afgewezen ama's in de leeftijd van 15 tot 18 jaar terug te sturen naar het land van herkomst.

Voor 2003 springt het in verhouding grote aantal Irakese asielzoekers in het oog. Vermoedelijk hangt dit samen met het landenbeleid van Nederland ten aanzien van Irak dat in 2003 werd gekenmerkt door een besluit- en vertrek-moratorium. Op grond hiervan werd de besluitvorming inzake lopende Irakese asielverzoeken uitgesteld en konden (uitgeprocedeerde) Irakese asielzoekers niet worden uitgezet. Hierbij moet wel worden bedacht dat een flink deel van de Irakese asielinstroom uit tweede of volgende aanvragen bestond (zie kader).

In 2004 werden in Nederland minder dan 10.000 asielaanvragen ingediend: een voorlopig laagterecord. De laatste keer dat dit aantal onder deze grens lag was in 1988. Ondanks een sterke daling, mede beïnvloed door de beëindiging van

het besluit- en vertrek-moratorium, bleef Irak ook in 2004 het belangrijkste asielland voor Nederland, gevolgd door Somalië, Afghanistan en Iran. Deze volgorde bleef in 2005 gehandhaafd, zij het op een iets hoger niveau.

Daling ten einde?

Over het antwoord op de vraag of in Nederland de daling van het aantal asielaanvragen voorlopig tot stilstand is gekomen kan uiteraard slechts worden gespeculeerd. Afgaande op de recente niet al te positieve ontwikkeling van de politieke situatie in het Midden-Oosten en delen van Afrika valt een voortgaande daling van het aantal naar Europa trekkende asielzoekers voorsnog niet te verwachten. Kijkend naar het restrictieve karakter van het huidige Nederlandse asielbeleid ligt voorts een verdere belangrijke aanscherping van dit beleid niet in de rede gelet op de toenemende kritiek hierop van de zijde van nationale en internationale organisaties als, om er maar enkele te noemen, de Stichting Een Royaal Gebaar, Vluchtelingenwerk Nederland, UNHCR, de Raad van Europa, Amnesty International en Human Rights Watch. Ter illustratie van de kritiek vat de eerstgenoemde stichting deze als volgt samen:

ASIELCIJFERS

Het beoordelen en vergelijken van asielcijfers wordt bemoeilijkt door verschillen in de wijze waarop deze cijfers zijn gedefinieerd. Nederland telt bijvoorbeeld herhaalde aanvragen (nieuwe aanvragen van eerder in Nederland afgewezen asielzoekers) mee terwijl diverse andere Europese landen dat niet doen. Fluctuaties in de Nederlandse cijfers kunnen dus deels ontstaan door fluctuaties in het aantal herhaalde aanvragen. Zo bestond de asielinstroom in 2004 voor 40 procent en die in 2003 voor 32 procent uit tweede of volgende aanvragen. Hierdoor is de daling in 2004 ten opzichte van 2003 kleiner dan die op grond van slechts eerste aanvragen. Een andere valkuil is dat sommige landen meekomende gezinsleden niet meetellen maar alleen de hoofdaanvrager. Ook kan het zijn dat asielzoekers die direct aan de grens of op het vliegveld worden teruggestuurd niet worden meegeteld. Kortom, asielcijfers moeten met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Een ama zit ten einde raad en dodelijk vermoeid voor de deur van de voogdij-instelling Nidos. Op de Amacampus in Vught mag hij niet meer terugkeren nadat hij en 34 andere de campus hadden verlaten.
Foto: ANP Foto. Copyright Gerard Damoiseaux (2003)

“Congo (en mogelijk andere landen) informatie doorspelen, onschuldige mensen opsluiten, kinderen van school halen en gevangen zetten, mensen terugsturen naar een land waar ze vermoord of gemarteld worden, gezinnen uit elkaar halen, men-

sen zonder voorzieningen op straat zetten, jongens van achttien, die buiten hun schuld geen papieren hebben, gevangen zetten, mensen opsluiten in ondeugelijke brandgevaarlijke cellen...noem maar op...het kan allemaal in Nederland.“
(www.eenroyaalgebaar.nl).

Al met al kan worden geconcludeerd dat er op dit moment weinig tekenen zijn die erop wijzen dat het aantal asielaanvragen in Nederland in de nabije toekomst verder zal gaan dalen. Enige stijging ligt meer voor de hand, zeker als de ‘asielteugels’ wat worden gevierd.

LITERATUUR:

- IND (2004), *Rapportage Vreemdelingenketen, 2003*.
- IND (2005), *Rapportage Vreemdelingenketen, 2004*.
- Ministerie van Justitie (2001), *Ama-nota*.
- UNHCR (2006), *Asylum levels and trends in industrialized countries, 2005*, Genève.

Drs. R.F. van der Erf, NIDI. Contact: erf@nidi.nl

Media: bevolkingsgroei is eindig!

Maar is er iets nieuws onder de zon?

NICO VAN NIMWEGEN EN JOOP DE BEER

Demografie bedrijven is vooruitzien. Er is waarschijnlijk geen ander vakgebied dat zich het maken van langetermijnprognoses en -vooruitberekeningen zo eigen heeft gemaakt. Veel huidige en toekomstige getalsmatige bevolkingsontwikkelingen zijn dan ook al lang geleden voorspeld, doorgerekend en verkondigd in boeken, tijdschriften en rapporten. Steeds meer staat ook in de demografie echter de mens en niet meer het getal centraal. Het gedrag wordt bestudeerd in zijn context zoals de levensloop, om zo een beter begrip te krijgen van wat er feitelijk aan de hand is. Het is daarom jammer dat de discussie, onlangs in de pers, over de toekomstige terugloop van de bevolkingsomvang in Nederland zo eenzijdig op het getal was gericht. De reacties liepen vooral daardoor nogal uiteen. Voor de één was het een aantrekkelijk perspectief, voor de ander een doemscenario. Het is echter maar de vraag of de ontwikkeling zo'n vaart loopt. Daarom hier de zo noodzakelijke nuance.

Onlangs werd Nederland opgeschrikt door berichten in de media, waarin het einde van de Nederlandse bevolkingsgroei werd aangekondigd. Een studie van de Universiteit van Maastricht lag aan dit nieuws ten grondslag. De reacties op deze studie, die melding maakte van het feit dat, voordat de nationale bevolking gaat krimpen, eerst de (potentiële) beroepsbevolking kleiner gaat worden, liepen merkwaardig uiteen. Sommigen meenden in deze ‘nieuwe’ trend de oplossing van tal van maatschappelijke problemen, zoals de hoge werkloosheid, te zien gloren. Het zou slechts een kwestie van afwachten zijn voordat bijvoorbeeld de werkloosheid, ook die onder allochtone jongeren, als sneeuw voor de zon verdwijnt. Beleidsmakers, zoals van het Mi-

nisterie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, zouden in deze visie dus rustig achterover kunnen leunen. Andere departementen, zoals het Ministerie van Volkshuisvesting, moeten zich echter achter de oren krabben, want zijn bijvoorbeeld de in aanbouw zijnde VINEX-locaties nog echt wel nodig en hoe moeten al die bedrijventerreinen ooit vol komen? Haast is hier dus geboden! En dan waren er natuurlijk de traditionele doemdenkers die een ‘ontvolking’ van Nederland meenden te bespeuren. Het einde van de bevolkingsgroei zou toch ook het einde van onze welvaart en economische groei inhouden. De standaardoplossingen voor het voorkomen van bevolkingskrimp (meer kinderen en meer migranten) werden weer eens van stal ge-

haald. Al met al wordt een krimpende bevolking door de één als een wenkend perspectief gezien, zelfs als een panacee voor tal van maatschappelijke problemen (denk hierbij vooral aan de 'groene' hoek), en door anderen, vooral uit economische kring, als een doemscenario. Reden genoeg om nog eens naar de feiten te kijken.

Wat er feitelijk aan de hand is

Nederland behoort nog steeds tot de dichtstbevolkte landen van de wereld en volgens de meest recente prognoses groeit onze bevolking nog door van de huidige 16,3 miljoen tot ruim 17 miljoen te bereiken zo rond het jaar 2035. Met de ontvolking valt het dus wel mee: het wordt eerder drukker dan rustiger achter onze dijken. Figuur 1 laat zien dat de bevolkingsomvang over 30 jaar bijna vijf procent groter is dan nu. Na 2035 zal onze bevolking vervolgens zeer geleidelijk krimpen. Het duurt nog zeker tot ver in de tweede helft van deze eeuw voor we weer op het huidige bevolkingsaantal terecht komen. Deze trend in de bevolkingsontwikkeling wordt al zo'n 30 jaar door demografen voorspeld, dus veel nieuws is hier niet onder de zon. Het perspectief van een krimpende bevolking geldt trouwens voor de meeste ontwikkelde landen, zeker die in Europa. Zelfs aan de groei van de wereldbevolking komt ooit een einde. In 2001 werd in een artikel in *Nature* berekend dat vóór het einde van deze eeuw een maximale omvang van de wereldbevolking van iets minder dan tien miljard zal worden bereikt. Daarna treedt krimp op. De huidige wereldbevolking telt overigens ruim 6,5 miljard mensen.

Voordat de totale Nederlandse bevolking in omvang gaat teruglopen, zal de potentiële beroepsbevolking gaan krimpen. Ook dit logische verschijnsel is al jaren bekend en in diverse studies beschreven. Dat hierbij regionale variatie optreedt is ook bekend. Nederland heeft nu eenmaal, net als elk ander land, gebieden met een jongere of een meer vergrijsde leeftijdsopbouw en gebieden met een hogere of een lagere bevolkingsgroei. De economisch meest aantrekkelijke regio's trekken meer (binnenlandse en buitenlandse) migranten aan en houden hun eigen bevolking beter vast. De Randstad is hiervan het beste voorbeeld, maar er zijn ook andere groeiregio's zoals Flevoland. Krimpregio's zijn nu al de provincies Limburg, Groningen en Friesland, maar ook hier is van leegloop geen sprake. In de noordelijke provincies daalde het inwonertal met 0,1 procent in 2005 en in Limburg met 0,4 procent. Dat er bij afnemende bevolkingsgroei concurrentie tussen regio's ontstaat is duidelijk en dat die concurrentie wat feller wordt ligt ook voor de hand. Groei wordt immers in direct verband gebracht met het behoud van voorzieningen.

Tot zover is er dus weinig nieuws onder de zon. Maar laten we eens achter die als tamelijk alarmerend gebrachte cijfers kijken.

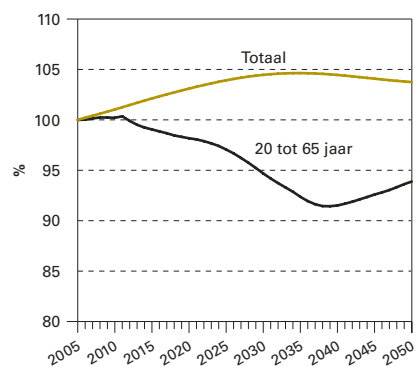
Minder of juist meer mensen aan het werk

De *potentiële beroepsbevolking*, doorgaans de bevolking van 20-64 jaar, zal gaan krimpen, zo zegt het Limburgse rapport. Figuur 1 laat zien dat de omvang van de potentiële beroepsbevol-

king al binnen enkele jaren zal teruglopen. De vraag is echter hoe belangrijk dat is. In Nederland gaat het in totaal om tien miljoen mensen, van wie momenteel zeven miljoen 12 of meer uren per week feitelijk werkzaam zijn: *de werkzame beroepsbevolking*. Kortom, één op de drie mensen tussen de 20 en de 65 jaar heeft geen betaalde baan, of geen betaalde baan van 12 uur of meer per week. Van de mannen van 20-64 jaar werkt nu bijna 80 procent en van de vrouwen in die leeftijdsgroep nog geen 60 procent. Bij de mannen is maar een kleine minderheid boven de 60 nog werkzaam. Bij vrouwen is de arbeidsparticipatie weliswaar flink toegenomen, maar altijd nog beduidend lager dan bij mannen (figuur 2).

Als de arbeidsparticipatie niet zou stijgen, zou de werkzame beroepsbevolking de komende jaren gaan krimpen van zeven miljoen nu tot 6,7 miljoen in 2020. De arbeidsparticipatie zou echter best kunnen toenemen, als de economie tenminste meewerkt en bepaalde vooroordelen terzijde worden geschoven, gezien het beschikbare arbeidspotentieel dat (nog) geen betaalde baan of een betaalde baan van minder dan 12 uren heeft. Daarbij kan worden gedacht aan groepen als allochtone jongeren, vrouwen, ex-WAO-ers, verminderde vervroegde uittreding en parttimers.

Figuur 1. CBS-prognose totale bevolking en aantal 20 tot 65-jarigen (2005=100)

Figuur 2. Potentiële en werkzame beroepsbevolking, 2005

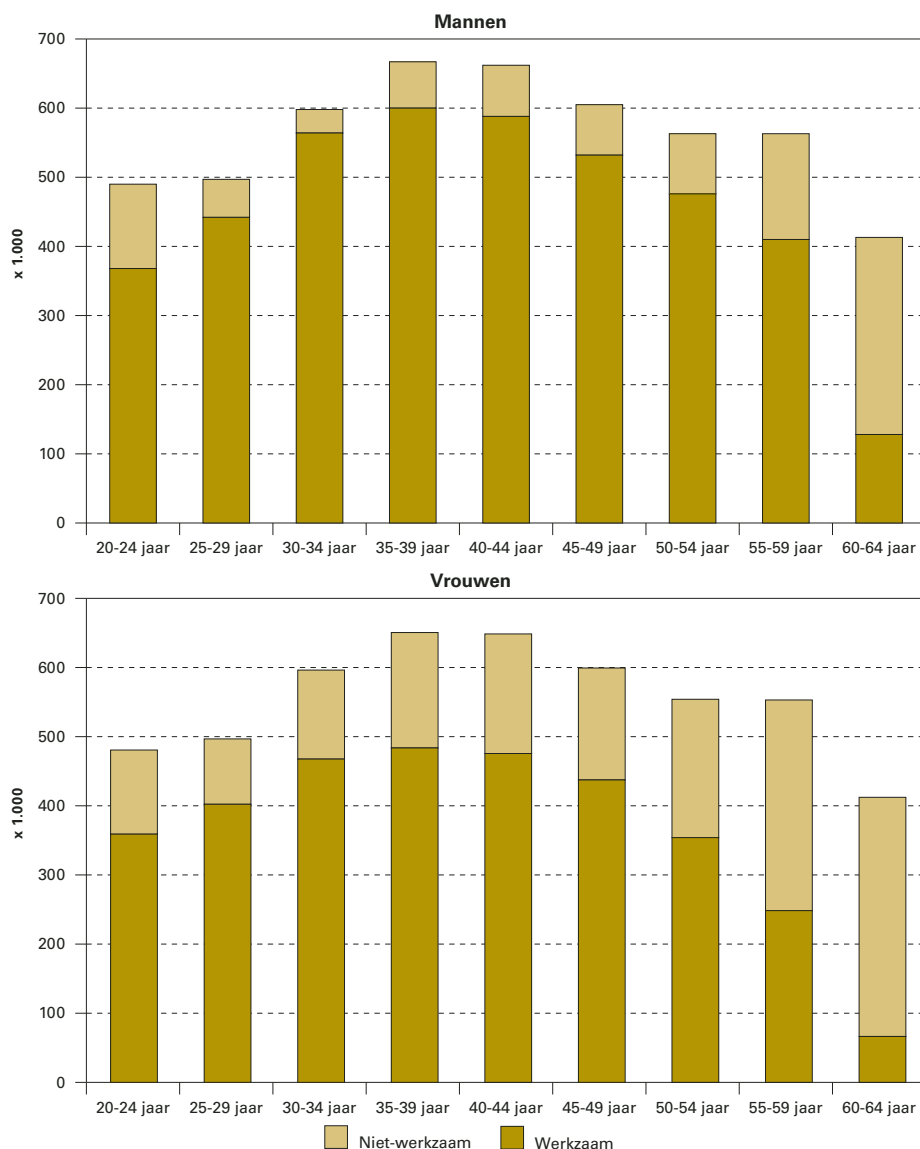
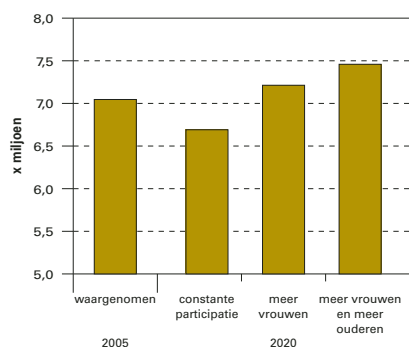

Foto: Wim de Jonge

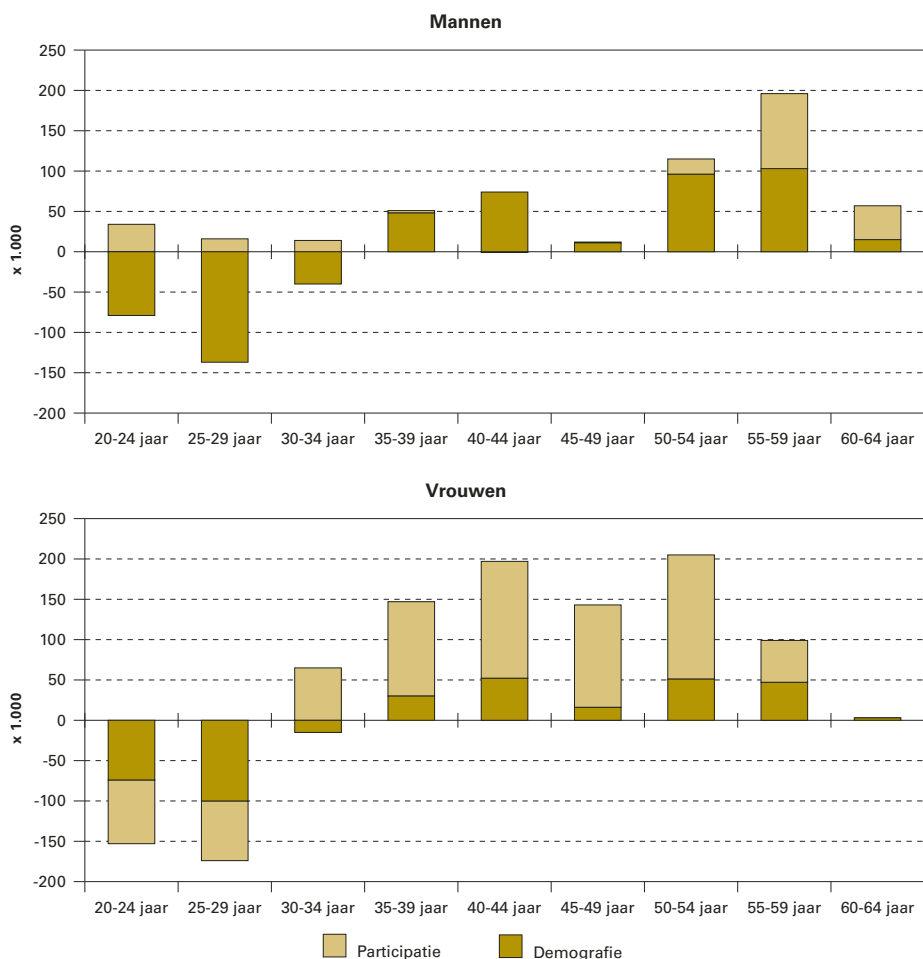
Figuur 3. Werkzame beroepsbevolking

- Scholingsgraad en werkloosheid van allochtone jongeren steken helaas (nog steeds) schril af bij het Nederlandse gemiddelde. Vooral hier kan een flinke slag worden gemaakt om de arbeidsparticipatie te vergroten. Dit is niet alleen goed voor de economie, maar ook voor de integratie. Discriminatie op de arbeidsmarkt moet dan wel worden aangepakt.
- Ook de arbeidsparticipatie van vrouwen kan verder stijgen, maar dan moet het combineren van werk en gezin natuurlijk wel eenvoudiger worden. Neemt de arbeidsdeelname

van vrouwen, die de afgelopen tijd al flink is gestegen, de komende jaren verder toe, dan hoeft er helemaal geen sprake te zijn van een krimpende werkzame beroepsbevolking. Als bijvoorbeeld het verschil in arbeidsdeelname tussen vrouwen en mannen in 2020 zou zijn gehalveerd ten opzichte van nu, dan komt de beroepsbevolking in dat jaar al uit op 7,2 miljoen personen, dus een groei van 200.000 vergeleken met nu (zie figuur 3).

Figuur 4. Groei werkzame beroepsbevolking, 1994-2004

- Mede door de strengere regels neemt het aantal (volledig) arbeidsongeschikten af. In ieder geval een deel van hen komt, soms in beperkte mate, weer voor de arbeidsmarkt beschikbaar.
- Het vervroegde uittreden zet de feitelijke beroepsbevolking onder druk. Bijna niemand werkt meer tot zijn 65ste. Hoewel de goudgerande regelingen voor VUT en prepensioe steeds verder worden versoerd en de arbeidsparticipatie van ouderen, zeker van vrouwen, na een jarenlange daling recent weer iets stijgt, is er ook hier een wereld (terug) te winnen voor diegenen die zich zorgen maken over een krimpende beroepsbevolking. Op dit moment werkt de helft van de mannen tussen 55 en 65 jaar. Als dit zou toenemen tot driekwart komt de werkzame beroepsbevolking in 2020 uit op 7,5 miljoen personen.
- Het feitelijk gewerkte aantal uren speelt natuurlijk een belangrijke rol, zeker in Nederland dat wereldkampioen deeltijdwerken is. Twee van de drie werkende vrouwen heeft nu een deeltijdbaan; één op de vijf werkt minder dan 20 uur per week. Als in 2020 de helft van de vrouwen voltijds zou werken, neemt het aantal gewerkte uren met zo'n drie procent toe.

Al met al zijn er ruimschoots mogelijkheden voorhanden om de werkzame beroepsbevolking op zijn minst op peil te houden en zelfs nog flink te laten groeien, maar dan moeten er natuurlijk wel banen zijn! Er is, zeker met intensief beleid (zie eerder), ruimte genoeg. En dan wordt een mogelijke stijging van de productiviteit nog buiten beschouwing gelaten, maar

Foto: Wim de Jonge

ook daar zal natuurlijk sprake zijn van groei, zeker als flink wordt geïnvesteerd in kennis en vaardigheden.

Moraal

De moraal van dit verhaal? Veel belangrijker dan de omvang van de potentiële beroepsbevolking is het aantal mensen dat zou *willen* en *kunnen* werken. Dat blijkt ook als we naar het verleden kijken. De stijging van de arbeidsparticipatie heeft de afgelopen tien jaar bij de vrouwen een veel groter effect op de groei van de beroepsbevolking gehad dan de bevolkingsgroei, zo blijkt uit figuur 4. De werkzame beroepsbevolking is de afgelopen tien jaar met een miljoen gegroeid, terwijl de potentiële beroepsbevolking slechts met zo'n 400.000 mensen toenam. Of mensen ook echt op de arbeidsmarkt aan de slag willen gaan, hangt af van de voorwaarden die daarvoor gelden, zoals financiële voorwaarden, maar bijvoorbeeld ook goede kinderopvang. En of mensen ook feitelijk aan de slag kunnen komen, hangt af van hun kwalificaties zoals beroepsvaardigheden en diploma's, maar natuurlijk ook van de economische ontwikkeling die van invloed is op het aantal banen. Daarnaast spelen eerder genoemde factoren als discriminatie en vooroordelen tegen bepaalde groepen (vrouwen, allochtonen, ouderen) een rol.

Willen, kunnen en doen

Er is een heel scala aan mogelijke gevolgen van bevolkingskrimp op te noemen, op terreinen variërend van economie tot milieu, van woningbouw tot verkeer, van ruimte tot zorgvoorziening. De lijst kan eenvoudig worden uitgebreid. Voor al deze gevolgen geldt in feite hetzelfde als wat over arbeid werd opgemerkt. Het gaat in onze 21ste eeuw niet zozeer en zeker niet alleen om de absolute bevolkingsaantallen, maar juist en vooral om wat mensen willen, kunnen en doen. Alleen als bij het bestuderen van de gevolgen van de toekomstige bevolkingsontwikkeling met deze 'inhoud' rekening wordt gehouden, kunnen zinvolle uitspraken worden gedaan, en wordt het nut voor het beleid groter.

En wat doen wij er aan?

Interessant is dat in de wetenschap die zich van oudsher met de studie van de bevolking bezighoudt, de demografie, de eenzijdige concentratie op de aantallen (zeg maar de bevolkingsboekhouding) heeft plaatsgemaakt voor een benadering waarbij de mens (en niet het getal) centraal staat. Het gedrag wordt bestudeerd in zijn context zoals de levensloop, om zo een beter begrip te krijgen van wat er feitelijk aan de hand is. Dit soort onderzoek heeft weliswaar een sterke kwantitatieve component, maar kijkt verder dan het bruto aantal waar de recente mediadiscussie zich op concentreert.

Bevolkingsvraagstukken in ander perspectief

Het zou goed zijn als in de studie van de gevolgen van de bevolkingsontwikkeling deze benadering meer navolging zou vinden. Al te mechanische en simplistische conclusies doen de dis-

Foto: Wim de Jonge

cussie over bevolkingsvraagstukken geen recht. Dat is jammer en een gemiste kans. Want dat het door velen geïdealiseerde en als vaststaand aangenomen idee van permanente (bevolkings)groei aan herijking toe is, moge duidelijk zijn. Na een 20ste eeuw die werd gekenmerkt door ongeëvenaarde en explosieve bevolkingsgroei, zal de 21ste eeuw in het licht staan van een afnemende bevolkingsgroei, stabilisatie en geleidelijke bevolkingskrimp. Europa en meer in het bijzonder de Europese Unie, zullen hierbij de spits afbijten. En als, tot slot, wordt bedacht dat afnemende bevolkingsgroei altijd gepaard gaat met vergrijzing - en ook hier loopt Europa voorop - zal duidelijk zijn dat 'bevolkingsvraagstukken' hoog op de wetenschappelijke en beleidsagenda's moeten (blijven) staan.

Drs. N. van Nimwegen en **drs. J. A.A. de Beer**, NIDI. Contact: nimwegen@nidi.nl

demodata

Vrije tijd is de belangrijkste reden voor mobiliteit: aan bijna 45 procent van alle verreden kilometers en bijna 40 procent van alle gemaakte verplaatsingen ligt een sociaal-recreatief motief ten grondslag. Nederlanders maken jaarlijks in hun vrije tijd in 2,5 miljard uur ruim 6,5 miljard verplaatsingen over een totale afstand van ruim 80 miljard kilometer. Bezoek aan familie en vrienden vormt het grootste deel van de vrijetijdsmobiliteit, goed voor bijna 40 procent van alle vrijetijdsverplaatsingen en bijna de helft van de bijbehorende kilometers. Met meer dan de helft van alle verplaatsingen en 80 procent van de verreden kilometers is de auto het meest gebruikte vervoermiddel in de vrije tijd. Voor maar één op de 30 verplaatsingen in de vrije tijd wordt het openbaar vervoer gebruikt. Tweederde van alle verplaatsingen blijft binnen de gemeentegrenzen. Een kwart van alle verplaatsingen betreft een afstand van meer dan tien kilometer, één op de tien gaat over een afstand van meer dan 30 kilometer. Bijna de helft (45 procent) van alle vrijetijdsverplaatsingen wordt gemaakt tijdens het weekend. De mobiliteit in de vrije tijd leidt niet tot een vergroting van het fileprobleem (Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) - Publicatie 'Op weg in de vrije tijd: context, kenmerken en dynamiek').

Foto: Wim de Jonge

Kiezen voor werken of vrije tijd

Voorkeuren en voorzieningen in de VS, Zweden en Nederland vergeleken

SASKIA KEUZENKAMP, CHARLOTTE WENNEKERS
EN KOEN BREDVELD

Het kabinet streeft naar uitbreiding van het aantal arbeidsuren. Zeer verschillende landen als Amerika en Zweden worden daarbij veelvuldig als referentie aangehaald. In beide landen wordt immers beduidend meer gewerkt dan in Nederland. Een belangrijke vraag is hoe dat valt te verklaren. Zijn de verschillen wellicht het gevolg van andere voorkeuren van Amerikanen, Zweden en Nederlanders? Of zijn ze het gevolg van verschillen in het niveau van de voorzieningen die het combineren van arbeid en zorg mogelijk maken?

Foto: Marcel Minnée

Overall ter wereld hebben mensen 24 uur per dag te besteden en moeten zij die tijd verdelen tussen werk, huishoudelijke- en zorgtaken, scholing, ontspanning en persoonlijke verzorging. Hoe die verdeling eruit ziet verschilt sterk tussen landen en tussen bevolkingsgroepen. Hier worden de Verenigde Staten, Zweden en Nederland vergeleken. De onderzoeksresultaten zijn gepubliceerd in *Europese Tijden* onder redactie van het Centraal Planbureau (CPB) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Werkende vrouwen en mannen in Nederland zijn 50,9 uur per week kwijt aan verplichtingen (betaald werk, onderwijs, huishouden en zorg) en die in de Verenigde Staten 57,8 uur per week. Zweden zit daar tussenin (zie tabel 1). De verschillen tussen de seksen zijn wat dit totaal betreft niet zo groot, maar nog het grootst in Nederland, waar werkende mannen 1,6 uur per week meer aan verplichtingen besteden dan werkende vrouwen. In alle drie de landen verrichten mannen beduidend meer uren betaald werk en spenderen vrouwen meer uren aan huishouden en zorg. Opnieuw zijn de verschillen tussen de seksen in Nederland het grootst.

Werkende mannen in de VS blijken gemiddeld de meeste tijd te besteden aan betaald werk (41,5 uur per week). De Nederlandse en Zweedse werkende mannen komen op een gedeelde tweede plaats met gemiddeld iets meer dan 36 uur per week. Nederlandse werkende vrouwen verrichten gemiddeld 22 uur per week betaald werk, minder dan in de VS en Zweden. Ook in Zweden en in de VS werken relatief veel vrouwen in deeltijd, zo blijkt uit de tabel, maar hun gemiddelde arbeidsduur is met respectievelijk 27,4 en 32,7 uur per week wel hoger dan die van de Nederlandse vrouwen. Uit onderzoek van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) blijkt dat in Zweden en de VS ongeveer 20 procent van de vrouwen een deeltijdbaan heeft, vergeleken met acht procent van de mannen. In Nederland is dat 60 procent bij de vrouwen en 15 procent bij de mannen.

De grotere hoeveelheid uren werk per week vertaalt zich in een groter aantal gewerkte uren per jaar (zie figuur 1). Dit aantal is al jaren het hoogst in de VS. In 2004 werkte een werkende daar ongeveer 1.825 uur. In Nederland was dat zo'n 1.360 en in Zweden 1.585 uur. De verschillen tussen Nederland en de VS worden

Tabel 1. Tijdsbesteding in uren per week, naar geslacht, werkende bevolking 20+, 1998-2003

	Zweden	Nederland	Verenigde Staten
<i>Mannen en vrouwen</i>			
Betaald werk	31,9	30,1	37,4
Onderwijs	1,0	1,7	1,0
Huishouden/zorg	20,6	19,1	19,4
Totaal verplichtingen	53,5	50,9	57,8
<i>Mannen</i>			
Betaald werk	36,1	36,2	41,5
Onderwijs	0,8	1,6	0,9
Huishouden/zorg	16,6	13,8	15,2
Totaal verplichtingen	53,6	51,6	57,6
<i>Vrouwen</i>			
Betaald werk	27,4	22,0	32,7
Onderwijs	1,2	1,9	1,1
Huishouden/zorg	24,8	26,1	24,2
Totaal verplichtingen	53,4	50,0	58,0
<i>Sekseverschil (mannen t.o.v. vrouwen)</i>			
Betaald werk	8,7	14,2	8,8
Onderwijs	-0,4	-0,3	-0,2
Huishouden/zorg	-8,1	-12,3	-9,0
Totaal verplichtingen	0,2	1,6	-0,4

Bron: Eurostat 2004, SCP-bewerking; TBO 2000; ATUS 2003.

vooral verklaard door deeltijdwerk en door de relatief korte voltijdse werkweek in Nederland, de verschillen met Zweden vooral door deeltijdwerk. De VS kennen bovendien vergeleken met Zweden en Nederland minder vakantie- en feestdagen.

Verschillen in voorkeuren

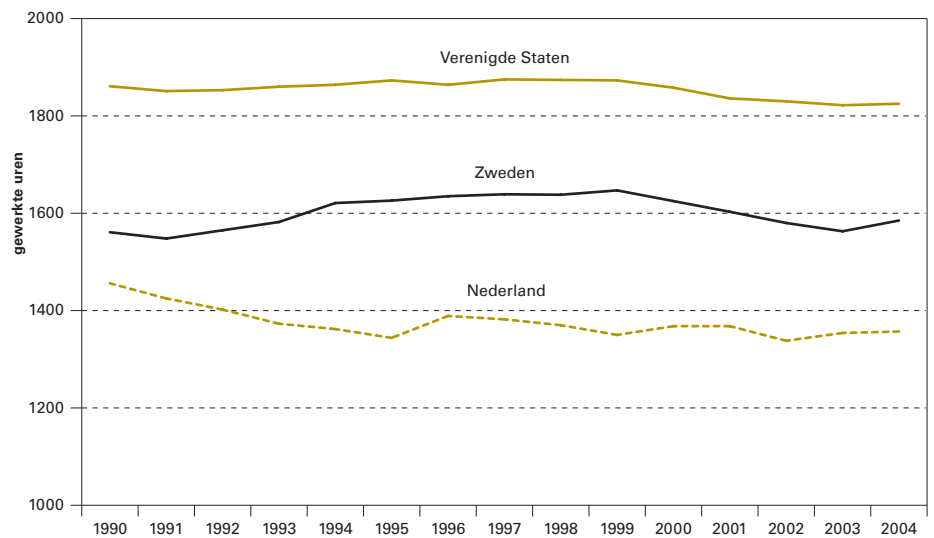
Hoeveel tijd mensen besteden aan betaald werk kan mede een gevolg zijn van verschillen in voorkeuren. Zeker in Nederland hebben mensen een zekere autonomie bij het bepalen van de omvang van hun arbeidsduur. In tabel 2 worden opinies over en voorkeuren voor arbeid en vrije tijd in Nederland, Zweden en de VS samengevat. Hierbij wordt onderscheid gemaakt naar geslacht en naar levensfase. Levensfase kent hier drie categorieën: alleenstaanden zonder kinderen, samenwonende stellen zonder kinderen en mensen met (al dan niet thuiswonende) kinderen (waaronder ook alleenstaande ouders).

De gegevens uit de tabel lijken de veronderstelling te bevestigen dat de langere arbeidsduur in de VS is gekoppeld aan een andere kijk op werk, inkomen en vrije tijd dan in Zweden en Nederland. Amerikanen zijn in verhouding tot Zweden en Nederlanders meer bereid om langer te werken (en dan ook meer te verdienen), vinden het belangrijker om iets te bereiken in het werk, meer Amerikanen hebben een hoog arbeidsethos en vinden dat werk altijd voor vrije tijd moet gaan. Daar staat echter tegenover dat Amerikanen het grootste belang hechten aan een lage werkdruk en aan een ruim aantal vakantiedagen. Dat laatste wordt wellicht veroorzaakt door het feit dat Amerikanen slechts over een gering aantal vakantiedagen kunnen beschikken.

In alledrie de landen zijn mannen sterker op werk georiënteerd dan vrouwen. Wel willen Zweedse vrouwen meer uren werken dan hun mannelijke landgenoten. Amerikaanse mannen zijn beduidend sterker op werk georiënteerd dan Zweedse en Nederlandse mannen. Het verschil tussen Zweedse en Nederlandse mannen is wat ambivalent: een relatief groter aantal Nederlandse mannen wil meer uren werken, maar Zweedse mannen hebben een beduidend hogere ambitie om iets in het werk te bereiken, een hogere arbeidsethos (zie kader) en in verhouding vinden meer Zweedse mannen dat werk altijd voor vrije tijd moet gaan. Amerikaanse vrouwen zijn sterker op werk georiënteerd dan Nederlandse en Zweedse vrouwen. Nederlandse en Zweedse vrouwen hebben daarentegen ongeveer dezelfde voorkeuren. Wel hebben Zweedse vrouwen een twee keer zo hoge ambitie om iets in het werk te bereiken dan Nederlandse vrouwen.

De verschillen in feitelijke arbeidsduur tussen Nederland en de VS komen overeen met de verschillen in voorkeuren. De langere arbeidsduur in de VS lijkt inderdaad te zijn gekoppeld aan een andere kijk op werk, inkomen en vrije tijd dan in Nederland. Hoe de verschillen tussen Nederland en Zweden moeten worden verklaard is niet zo duidelijk. De voorkeuren van Nederlanders en Zweden verschillen weinig. In

Gewerkte uren per werkende, 1990-2004 (in uren)

Bron: www.oecs.org/scripts/cde/members/LFSDATAAuthenticate.asp

	% dat meer uren wil werken ^a		% dat het belangrijk vindt om iets te bereiken in het werk ^b		% dat een hoog arbeidsethos heeft ^c		% dat vindt dat werk altijd voor vrije tijd moet gaan ^d	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Nederland (totaal)	20	18	44	36	12	9	25	21
Alleenstaand			53	45	9	6	17	6
Samenwonend zonder kinderen			50	33	15	4	15	20
Ouder(s) met kinderen			38	32	13	10	31	27
Zweden (totaal)	15	19	72	72	17	9	34	23
Alleenstaand			71	73	16	4	27	12
Samenwonend zonder kinderen			85	78	10	9	26	21
Ouder(s) met kinderen			70	71	19	11	38	26
VS (totaal)	38	28	81	86	21	17	40	32
alleenstaand			77	86	17	15	31	23
Samenwonend zonder kinderen			90	86	19	30	48	36
Ouder(s) met kinderen			82	86	24	17	43	33

^a ISSP 1997, gewogen resultaten.
^b WVS 1999/2000, gewogen resultaten.
^c WVS 1999/2000, gewogen resultaten (schaal wordt in Europese Tijden toegelicht).
^d WVS 1999/2000, gewogen resultaten.
(vraagstellingen: zie Europese Tijden)

hun hogere ambitie om iets in het werk te bereiken ligt wellicht de verklaring voor het feit dat Zweedse vrouwen gemiddeld 4,7 uur per week meer werken dan Nederlandse vrouwen. Het kan echter zijn dat dit verschil ook wordt veroorzaakt door andere faciliteiten die combinatie van werk en zorg mogelijk maken, waarover later. Daarnaast speelt wellicht een rol dat Zweedse vrouwen een ander moreel oordeel hebben over moederschap in combinatie met werk dan Nederlandse vrouwen. Hierover is echter geen informatie beschikbaar. Wel is nagegaan in hoeverre mensen met kinderen andere voorkeuren hebben dan mensen zonder kinderen.

Wordt daarbij geen rekening gehouden met de leeftijd van de kinderen dan ontstaat een wisselend en geen duidelijk beeld. De verschillen in

Foto: Wim de Jonge

demodata

Wereldwijd is er in de gezondheidszorg een tekort van 4,3 miljoen artsen, vroedvrouwen, verpleegsters en ondersteunend personeel. In 57 landen, vooral in Afrika ten zuiden van de Sahara, is de situatie kritiek. De landen aldaar hebben de beschikking over vier procent van de gezondheidswerkers terwijl ze een kwart van ziektelast in de wereld hebben te dragen. In Noord- en Zuid-Amerika is dat daarentegen 37 procent van de gezondheidswerkers tegenover tien procent van de ziekten (Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) – Wereldgezondheidsrapport 2006).

In 2004 steeg in de EU25 het aantal passagiers dat zich door de lucht liet vervoeren met 8,8 procent tot 650 miljoen. In 24 procent van de gevallen betrof het een binnenlandse vlucht, bij 42 procent een vlucht tussen twee EU-landen en bij 34 procent een vlucht naar of vanuit een land buiten de EU. Londen-Heathrow bleef de drukste luchthaven van de EU in termen van aantallen passagiers. In totaal ging het daar om 67 miljoen reizigers, ongeveer tien procent van alle passagiers in de EU in dat jaar. Op de tweede plaats stonden Parijs-Charles de Gaulle en Frankfurt met elk tegen de 51 miljoen passagiers, gevolgd door Schiphol (42 miljoen) en Madrid (38 miljoen). In de nieuwe lidstaten was Praag-Ruzyne (over de hele EU gerekend op de 27ste plaats met 9,6 miljoen reizigers) de drukste luchthaven (Eurostat).

tabel 2 zijn niet groot en in sommige categorieën vinden mensen met kinderen werk juist belangrijker dan vrije tijd of hebben ze een hogere arbeidsethos. Amerikaanse mannen met kinderen bijvoorbeeld scoren wat arbeidsethos betreft in vergelijking met de andere categorieën in de tabel het hoogst.

Een meer genuanceerd beeld ontstaat indien onderscheid wordt gemaakt naar leeftijd van de kinderen. Uit onderzoek, onder meer in Scandinavië en de Angelsaksische landen, blijkt dat over het algemeen mensen met thuiswonende kinderen een wat sterkere voorkeur voor vrije tijd hebben, terwijl mensen zonder thuiswonende kinderen wat sterker pro-werk scoren.

Mensen met jonge kinderen hechten meer belang aan enerzijds een goed salaris en anderzijds vrije tijd ten opzichte van werk. Verder hechten vrouwen met kinderen het meest belang aan een ruim aantal vakantiedagen en een lage werkdruk. Tegelijkertijd blijken mensen met kinderen niet minder ambitieus te zijn dan mensen zonder kinderen. Nederlanders vormen hierop een uitzondering: Nederlandse mannen en vrouwen met kinderen vinden het minder belangrijk om iets te bereiken in hun werk dan hun landgenoten zonder kinderen.

Over het algemeen zien we bij Nederlanders, Zweden en Amerikanen hetzelfde preferentiepatroon: door het krijgen van kinderen verandert het relatieve belang van werk en vrije tijd, en voor vrouwen geldt dit wat sterker dan voor mannen.

Voorzieningen voor de combinatie van arbeid en zorg

Voorzieningen die het makkelijker maken om arbeid en zorg te combineren, zoals zwangerschaps-, bevallings- en ouderschapsverlof alsmede kinderopvangmogelijkheden, hebben een belangrijke invloed op de arbeidsparticipatie en het aantal gewerkte uren van vooral vrouwen.

Nederland

Vergeleken met Zweden zijn dergelijke voorzieningen in Nederland mager, maar vergeleken met de VS goed. In Nederland hebben vrouwen

die moeder worden recht op 16 weken zwangerschaps- en bevallingsverlof. Tijdens dat verlof ontvangen moeders een uitkering ter hoogte van het inkomen, tot maximaal 100 procent van het dagloon in de ziekte-uitkering. Vaders hebben recht op twee dagen (betaald) kraamverlof. Daarnaast kent Nederland een wettelijk recht op ouderschapsverlof. Beide ouders hebben recht op verlof van in totaal 13 keer de arbeidsduur per week voor ieder kind onder de acht jaar. Dit verlof is in principe onbetaald, maar in een aantal sectoren is er een gedeeltelijke betaling. Ook hebben werknemers recht op (per jaar maximaal) tien dagen zorgverlof om te zorgen voor een ziek kind, zieke partner of ouder, tegen betaling van 70 procent van het loon.

Kinderopvang is in Nederland sinds het begin van de jaren negentig flink uitgebreid. In 2002 was de capaciteit per 100 kinderen 12,5 kindplaats voor kinderen van 0-3 jaar. Voor kinderen van 4-12 jaar ging het om veel minder beschikbare plaatsen per 100 kinderen, namelijk 3,3.

Zweden

Zweden kent geen afzonderlijke regeling voor zwangerschaps- en bevallingsverlof. Dergelijk verlof maakt deel uit van het ouderschapsverlof. Zweedse ouders kunnen 480 dagen gedeeltelijk betaald verlof krijgen (afhankelijk van de hoogte van het inkomen). Voor moeders geldt dat zij 60 dagen daarvan voorafgaand aan de bevalling kunnen opnemen (80 procent betaald). In aanvulling daarop mag elke ouder onbetaald verlof nemen tot het kind 18 maanden oud is. Verder hebben werknemers per gezin recht op 60 dagen gedeeltelijk betaald verlof om te zorgen voor een ziek kind. Ook hebben zij recht op onbetaald verlof in geval van dringende familieomstandigheden.

Kinderopvang is eveneens goed geregeld in Zweden. Men streeft naar een dekkend aanbod aan formele kinderopvang voor kinderen vanaf één jaar. Voor die tijd neemt een van de ouders verlof om voor het kind te zorgen.

VS

De situatie in de VS staat in schril contrast tot die in Zweden. Er bestaan vrijwel geen wettelijke regelingen die het combineren van betaald werk met zorg ondersteunen. Alleen op grond van de zogenoemde *Family and Medical Leave Act* hebben werknemers recht op maximaal 12 weken verlof per jaar voor zowel de geboorte en de verzorging van een baby tot 12 maanden als voor de zorg voor een ernstig ziek kind en een zieke partner of ouder. Het verlof is onbetaald. Sommige staten kennen wel een gedeeltelijke financiering. Californië heeft op dat vlak de beste regeling.

Het aanbod aan formele kinderopvang varieert erg over het land, maar het zijn over het algemeen vooral de arme en de rijke kinderen die gebruikmaken van formele kinderopvang: de arme kinderen via door de overheid gefinancierde voorschoolse voorzieningen en de rijke kinderen via het aanbod op de private markt. Kinderen uit middenklassegezinnen maken relatief weinig gebruik van formele kinderopvang.

Tot slot

Het beeld dat oprijst wanneer het aantal gewerkte uren, de voorkeuren en de voorzieningen worden gecombineerd is niet volstrekt eenduidig. Allereerst laten de feitelijk gewerkte uren zien dat er in de VS zowel per jaar als per week het meest wordt gewerkt. Van alle werkenden zijn de Amerikaanse mannen gemiddeld de meeste uren per week kwijt aan betaald werk (ruim 41 uur). Zweedse en Nederlandse werkende mannen nemen met 36 uur een gedeelde tweede plaats in. Amerikaanse werkende vrouwen zitten daar een klein dagdeel onder; zij werken gemiddeld bijna 33 uur per week. Daarna volgen de Zweedse werkende vrouwen (ruim 27 uur per week). De Nederlandse werkende vrouwen sluiten de rij met 22 uur per week.

De vraag is vervolgens of Amerikaanse mannen ook het meest werkgericht zijn, gevolgd door Nederlandse en Zweedse en zo verder. Dat is echter niet het geval. In de eerste plaats blijkt dat alle Amerikanen meer werkgericht zijn dan Zweden en Nederlanders, zowel de mannen als de vrouwen. Amerikaanse vrouwen zijn dus meer werkgericht dan Nederlandse en in mindere mate Zweedse mannen. De Zweedse en Nederlandse vrouwen wijken in mate van werkgerichtheid niet zoveel van elkaar af, hoewel de Zweedse vrouwen het wel belangrijker vinden om wat te bereiken in hun werk dan de Nederlandse vrouwen. Opvallend is dus dat bij de vrouwen in Zweden en Nederland vergelijkbare voorkeuren ten aanzien van betaald werk gepaard gaan met verschillen in feitelijk gewerkte uren. Zweedse vrouwen werken immers meer dan Nederlandse vrouwen.

Het is aannemelijk dat de betere verlof- en kinderopvangfaciliteiten Zweedse vrouwen beter in staat stellen om werk en zorg te combineren hetgeen leidt tot een hoger aantal gewerkte uren dan bij Nederlandse vrouwen. Het is evenwel ook mogelijk dat Nederlandse vrouwen er in vergelijking met Zweedse moeders een andere 'moederschapsethos' op nahouden. Recent on-

derzoek heeft laten zien dat Nederlandse vrouwen er veel belang aan hechten om zelf een groot deel van de opvang van hun kinderen te kunnen verzorgen.

Worden tot slot de gewerkte uren in relatie gebracht met de voorzieningen voor het combineren van arbeid en zorg, dan valt onmiddellijk op dat de VS wat de voorzieningen betreft het minst goed bedeed zijn terwijl daar het meest wordt gewerkt. Een slecht voorzieningenniveau leidt dus niet automatisch tot evenredige daling van het aantal gewerkte uren. Het is waarschijnlijk dat de economische noodzaak om te werken een belangrijke verklarende factor is, maar andere voorkeuren ten aanzien van het werk spelen vermoedelijk ook een rol. Amerikaanse vrouwen zijn immers meer werkgericht dan de Zweedse, maar vooral dan de Nederlandse vrouwen.

Dit artikel is gebaseerd op deel B van *Europese tijden*, onder redactie van Paul Dekker en Sjeff Ederveen. Scheveningen / Den Haag: Centraal Planbureau / Sociaal en Cultureel Planbureau.

LITERATUUR:

- Eurostat (2004), *How Europeans spend their time. Everyday life of men and women*. Luxemburg: Eurostat.
- Dekker, Paul en Sjeff Ederveen (red.) (2005), *Europese tijden*. De publieke opinie over Europa en Arbeidstijden, vergeleken en verklaard. Europese Verkenning 3. Bijlage bij de Staat van de Europese Unie 2006. Scheveningen/Den Haag: Centraal Planbureau / Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Portegijs, Wil, Mariëlle Cloin, Ingrid Ooms en Evelien Eggink (2006), *Hoe het werkt met kinderen. Moeders over kinderopvang en werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dr. S. Keuzenkamp, drs. C.H.W. Wennekers en **dr. K. Breedveld**, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Contact: s.keuzenkamp@scp.nl.

demodata

Anders dan in Nederland (zie artikel hieronder) is het in de VS meer gebruikelijk dat ouderen van boven de 65 jaar betaald werk verrichten, mannen meer dan vrouwen, en veel van hen fulltime. De afgelopen tien jaar is de arbeidsparticipatie daar bovendien fors gestegen. Had in 1994 ruim een kwart (27 procent) van de mannen van 65-69 jaar een betaalde baan, van wie meer dan de helft (52 procent voor de 66-69 jarigen) fulltime, in 2005 was dat eenderde van wie nog steeds bijna de helft fulltime. Ook van de 70-plussers zijn er in verhouding steeds meer actief op de arbeidsmarkt. Van de 70-74 jarige mannen had in 1994 een kleine 16 en in 2005 tegen de 21 procent een betaalde baan. Van de 70-plussers met een betaalde baan werkte tien jaar geleden 44 procent en vorig jaar 52 procent fulltime. Bij de vrouwen is de arbeidsparticipatie onder ouderen weliswaar lager, maar in vergelijking met Nederland nog steeds fors. Van de 65-69 jarige vrouwen had in 1994 een kleine 18 procent een betaalde baan van wie (66-69 jarigen) tegen de 35 procent fulltime werkte, in 2005 had een kleine 24 procent een betaalde baan van wie bijna de helft fulltime. En was van de 70-74 jarige vrouwen in 1994 nog bijna negen procent actief op de arbeidsmarkt, van wie (70-plussers) bijna 30 procent fulltime, in 2005 was de arbeidsparticipatie gestegen tot bijna 13 procent, van wie (70-plussers) bijna 40 procent fulltime (Population Reference Bureau – www.prb.org).

Werken na 65 jaar

Aanbod stijgt maar vraag blijft achter

KÈNE HENKENS EN HANNA VAN SOLINGE

Anders dan pakweg een halve eeuw geleden hoeven mensen in Nederland na hun 65ste niet meer te werken. We hebben immers AOW en de meesten van ons krijgen een pensioen. Toch is er een stijgend aanbod van 65-plussers die wel betaald willen werken. Van de 65-69 jarige mannen werkt meer dan tien procent voor enkele uren per week, van de vrouwen is dat vier procent. Vijf procent heeft een betaalde baan van minstens 12 uur per week. Duizenden 65-plussers staan ingeschreven bij de uitzendbureaus. De vraag is wat al die ouderen motiveert en of er ook banen beschikbaar zijn. Het NIDI deed onderzoek.

Hoewel slechts weinig mensen in Nederland tot hun 65ste actief zijn op de arbeidsmarkt, markeert deze leeftijd nog steeds de overgang naar de oude dag. Doorwerken na de 65-jarige leeftijd gebeurt slechts sporadisch en vooral in die sectoren van de arbeidsmarkt waar het bereiken van de AOW-gerechtigde leeftijd niet zonder

meer het beëindigen van arbeid impliceert. Van de werkende 65-plussers is 60 procent werkzaam in een vrij beroep of als zelfstandig ondernemer. Maar zelfs in deze sectoren is werken na het 65ste nog dikwijls een taboe en wordt dit vaak gezien als concurrerend voor de kansen van jongere beroepsgenoten.

Rond 1900 was meer dan 60 procent van de mannelijke 65-plussers nog actief op de arbeidsmarkt. Nu is dat uitzonderlijk, hoewel het percentage wel stijgt. In de jaren negentig had drie à vier procent van de 65-69 jarigen betaald werk van minstens 12 uur per week. Van 2000 tot 2004 steeg dat percentage tot vijf. Wel participeert acht procent van de 65-69 jarigen, wanneer elk uur dat mensen werken wordt meegeteld, betaald op de arbeidsmarkt, in verhouding overigens beduidend meer mannen (11 procent) dan vrouwen (vier procent).

Wat beweegt mensen om ook na hun 65ste levensjaar nog actief te blijven op de arbeidsmarkt en hoe kijken werkgevers daar tegen aan.

Niet alleen voor het geld

Uit NIDI-onderzoek blijkt dat mensen erg verschillende motieven hebben om door te werken (zie de tabel). Voor bijna 40 procent van de werkende 65-plussers is dat vooral de aantrekkelijkheid van het werk. Op de tweede plaats zijn financiële motieven belangrijk. Gebrek aan pensioen en een onvolledige AOW kan mensen dwingen om hun inkomen via werk wat aan te vullen. Voor ruim eenderde is geld echter de minst belangrijke factor. Voor veel van hen vormt het contact met collega's en maatschappelijk meetellen een zwaarwegend motief. Slechts een enkeling noemt verveling als reden om te blijven werken.

De behoefte bij 65-plussers die niet werken om zich weer op de arbeidsmarkt te melden lijkt niet zo groot. Ongeveer zes procent zou wel weer een betaalde baan willen hebben, gemiddeld van maximaal ongeveer 15 uur per week. Onder alleenstaanden is de belangstelling tweemaal zo groot als bij gehuwde ouderen: acht tegenover vier procent. Vooral mannen ambiëren een terugkeer op de arbeidsmarkt. Opleiding en leeftijd spelen geen rol.

Werkgevers: geen banen, wel werk

Maar hoe kom je als 65-plusser aan een baan. Velen schrijven zich in bij een uitzendbureau. De laatste jaren richten steeds meer uitzendbureaus zich op de ouderen- en 65-plusmarkt. Het aanbod aan banen valt echter flink tegen. Mede door de economische omstandigheden hebben werkgevers nog steeds weinig banen te vergeven. Uit onderzoek blijkt echter dat ook bij een krappe arbeidsmarkt weinig werkgevers geneigd zijn om ouderen te stimuleren om door te werken tot hun 65ste jaar of om 65-plussers in dienst te nemen. Voor een reguliere baan wordt vaak de voorkeur gegeven aan een jongere werknemer. Doordat ouderen in veel gevallen flexibel inzetbaar en sterk gemotiveerd zijn, vormen ze echter wel een interessante doelgroep bij incidenteel en parttime werk op vaak incurante tijdstippen. Het gaat daarbij onder meer om banen als koerier, chauffeur, overblijfhulp, receptionist en call-center medewerker. Ze zijn bovendien relatief goedkoop, want er hoeven geen sociale premies meer te worden afgedragen. Alle zekerheids-

wetten, zoals de ziekwet, WW en WAO lopen tot 65 jaar.

Trend gekeerd

Nederland vergrijst steeds meer. Bestaat de bevolking nu voor 14 procent uit 65-plussers, in 2040 zal naar verwachting met een kwart ouderen het maximum worden bereikt. De daling van de arbeidsdeelname van 65-plussers is inmiddels tot staan gebracht. Er zijn echter nog geen aanwijzingen dat ouderen zich massaal op de arbeidsmarkt gaan melden, hoewel er na 100 jaar voor het eerst wel weer sprake is van een stijging. De motieven om actief te zijn op de arbeidsmarkt lijken niet primair financieel ingegeven, maar dat kan in de toekomst veranderen. Een groeiende groep ouderen komt niet in aanmerking voor een volledige AOW-uitkering en steeds meer mensen hebben geen volledige pensioenopbouw door een gebroken carrière of een echtscheiding. Voor deze ouderen kan werk een middel zijn om de financiële armsgslag te vergroten. Een situatie die in de Verenigde Staten en Engeland tegenwoordig heel gewoon is. Vooralsnog liggen vooral positieve argumenten ten grondslag aan de behoefte om lang actief te blijven op de arbeidsmarkt of in vrijwilligerswerk. De belangrijkste drijfveren zijn het opdoen van nieuwe vaardigheden, nieuwe ontplooiingskansen en maatschappelijk nuttig bezig zijn.

LITERATUUR:

- Dalen, H. van, K. Henkens, (2004), De verborgen waarde van de oudere werknemer, *Bevolking en Gezin*, 33(1), pp. 29-60.
- Henkens, K., J. Neuteboom, R. Schepers en H. van Solinge (2005), Verrijkt doorwerken: maatschappelijke detachering als alternatief voor vervroegd uitreden. *Gids voor Personeelsmanagement* 84(5), pp. 28-31.
- Henkens, K. en H. van Solinge (2006), Oudere werkt langer door. *Gids voor Personeelsmanagement* 85(2), pp. 22-24.

Dr. C.J.I.M. Henkens en **ir. H. van Solinge**, NIDI. Contact: henkens@nidi.nl.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Gijs Beets dr. Harry van Dalen dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

Motieven om te werken na 65 jaar

	Meest belangrijke reden	Minst belangrijke reden
Geniet van het werk	39	5
Geld	21	35
Contact met collega's	21	6
Maatschappelijk meetellen	14	1
Verveling	4	51
Totaal	100%	100%

Bron: NIDI 2004.

Foto: Marcel Minnée

